

ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В СФЕРІ ОХОРОНИ Й ЗБЕРЕЖЕННЯ АРХЕОЛОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ ТА ОСНОВНИХ СУЧАСНИХ ПРОБЛЕМ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ

Збереження й охорона археологічної спадщини в Україні залежить від належного правового забезпечення відповідного процесу. Зважаючи на мету та предмет цього дослідження, в основу роботи були покладені положення Законів України «Про охорону культурної спадщини» від 25.05.2017 № 2073-VIII та «Про охорону археологічної спадщини» від 12.12.2012 № 5461-17 [2; 3].

На сьогодні в законодавстві існують численні прогалини та колізії, які загрожують охороні та збереженню археологічної спадщини. Автор розглядає такі:

- 1) термінологічну плутанину;
- 2) фінансування охоронно-рятувальних археологічних робіт;
- 3) руйнування та виявлення артефактів під час будівництва;
- 4) потрапляння археологічної спадщини в приватну власність («чорна археологія»).

Такі ж проблеми були предметом пильної уваги вчених у ряді досліджень. Наприклад, В. Антоненко та І. Крупа [1, с. 37-44] зауважують, що Закон України «Про охорону культурної спадщини» має термінологічні проблеми, наприклад, із дефініцією «культурна спадщина». У статті 1 Закону зазначено, що «...культурна спадщина – це сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини» [2; 3]. Однак, на думку окремих дослідників, це визначення не можна назвати вдалим через його розпливчастість, неконкретність і часткову тавтологію. У юридичній літературі вважається також, що воно не відображає в повному обсязі сутність поняття «культурна спадщина» в аспекті розвиненої дискусії; важливо також з'ясувати значення термінів «охорона» та «збереження», тому що в Конституції України зазначається, що охорона культурної спадщини має здійснюватися законними засобами й обов'язок громадян – не заподіювати шкоду культурній спадщині. У статті 66 Конституції України встановлено, що громадянин не має право шкодити

культурній спадщині, а щодо культурних цінностей такий обов'язок не встановлений [2; 3]. Тобто можна зробити висновок, що українське законодавство потребує термінологічного редагування з метою покращення системи охорони археологічних пам'яток й уникнення плутанини.

Окрім термінологічної проблеми, постає ще фінансова. 24 жовтня 2002 року було схвалено проект постанови «Про затвердження Порядку надання органами охорони культурної спадщини дозволу, погодження чи висновку та внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 13 березня 2002 р. № 316». Цей документ регулює проведення археологічних досліджень перед будівництвом. Забудовники не хочуть платити зайве, а проведення розкопок коштує недешево. Крім того, іноді навіть фахівцям годі точно визначити обсяг робіт і, відповідно, їхню вартість. У країнах ЄС за проведення археологічних охоронно-рятувальних робіт сплачує забудовник. Але, за інформацією Спілки археологів України «...Постмайданна Україна вирішила на будмайданчиках не проводити археологічних досліджень зовсім». Але в статті 11 Конституції України зазначено, що держава сприяє консолідації та розвитку української нації, з чого можна зробити висновок, що за сприяння держави, її фінансової та законодавчо-організаційної підтримки можливий культурно-історичний розвиток української нації [5, 40 с.].

Поряд із термінологічною існує також проблема виявлення артефактів під час забудови. Відповідно до статті 37 Закону України «Про охорону культурної спадщини» охоронно-рятувальні роботи повинні виконувалися на території пам'ятки, однак не всі об'єкти мають цей офіційний статус, тому, таким чином, археологи можуть втратити багато важливих об'єктів історії. Наприклад, на будівельному майданчику з ковша екскаватора можуть бути знайдені цінні речові матеріали [5, 40 с.]. Виходячи з цього, на нашу думку, ця стаття є некоректною і її потрібно викласти в новій редакції.

Таку ж юридичну неточність має Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони археологічної спадщини», тому що обмежується сфера проведення археологічної експертизи виключно землями історико-культурного призначення [5, 40 с.]. Це може призвести до втрати багатьох артефактів, тому що вони можуть бути виявлені будь-де. Тому, на нашу думку, дані статті є некоректними і їх потрібно змінити.

«Чорна», тобто незаконна, археологія посідає окреме місце серед проблем охорони пам'яток, адже, за повідомленням колишнього заступника директора Інституту археології НАН України Д. Козака [5, 40 с.], правоохоронними органами Служби безпеки України (далі – СБУ) та Міністерством внутрішніх справ України (далі – МВС) були встановлені численні факти зловживань службовим становищем з боку посадових осіб, котрі надавали дозволи на будівництво споруд на землях природно-заповідного фонду та в місцях розташування пам'яток археології, історії та культури. Непоодинокими були й факти несанкціонованих розкопок на територіях археологічних пам'яток. Так, пам'яткоохоронниця Н. Рудика наголошує, що діяльність приватних колекціонерів в останні роки набула значного розвитку, і норми щодо колекціонування не упорядковані в Законі України «Про охорону археологічної спадщини» від 2004 року [2; 3].

У 2006 році в Інституті археології НАН України був прийнятий Кодекс етики професійного археолога, який займає важливе місце в пам'яткоохоронній діяльності, проте нині залишаються невизначеними статуси та режими охорони об'єктів, ареалів, територій пам'яток культурної спадщини, механізм організації охоронної роботи, сучасні форми та принципи укладання охоронних договорів. Українське законодавство малоефективне в цій сфері, тому що, як зазначив Г. Івакін [4], голова Співки археологів України: «...свого часу взагалі видалили з закону про охорону археологічної спадщини усі жорсткі статті проти колекціонування. Виникає питання, чи можна побороти «чорну археологію» в Україні, якщо вона процвітає в світі? На це питання знову відповів Г. Івакін у своєму інтерв'ю від 02.09.2017 року [4]: «В Єгипті й Румунії вже зуміли навести порядок. А в Ізраїлі є відділ охорони спадщини, який очолює генерал Зеєв Ількін. У нього підлеглих – 2 тисячі. Це окрім музейних працівників. І всі вони слідкують за виконанням законодавства щодо збереження культурної спадщини. Але там і люди законослухняні. За кордоном навіть вікна не мають права поміняти в старих будинках без спеціального дозволу влади. А те, що у нас робиться, навіть неможливо ні з чим порівняти. Те ж саме в Данії. Але там єдине погане – їм дозволено працювати з металодетекторами, а у нас – ні».

1. Антоненко В., Крупа І. Культурна спадщина як історико-культурний та науково-пізнавальний ресурс туризму: проблемні питання // Географія та туризм. – 2012. – №. 20. – С. 37–44.

2. Закон України «Про охорону археологічної спадщини». URL: <https://goo.gl/3gljoR>
3. Закон України «Про охорону культурної спадщини». URL: <https://goo.gl/Ei1ABk>
4. *Івакін Г.Ю.* Про приватні колекції та «чорну археологію». URL: <https://goo.gl/e5bTGf>
5. *Козак Д.* Стан та перспективи охорони і дослідження археологічної спадщини в Україні. – К., 2009. – 40 с.